

מדרש זוטא

על

שיר השירים, רות, איכה וקהלת.

על פי כתב יד, מאוצר הספרים, של די ראססי בפארמא, קובץ 541

עם נוסחא שניה על מגילת איכה

גם כן על פי כתב יד די ראססי קובץ 261

מאת החוקר החכם השלם מוהר"ר שלמה באבר ז"ל מלבוב

יצא ראשונה לאור בברלין בשנת תרנ"ד ועתה יצא שנית לאור עם הרבה תקונים והערות.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

ווילנא

בדפוס והוצאת ראם.

תרפ"ה

פתח דבר.

לתוצאה הראשונה.

המדרש הזה אשר אני נותן לפניכם היום, על ד' מגילות שיר השירים רות איכה וקהלת, היה ספון ושמון בכתב יד באוצר הספרים של די ראססי בפארמא, קובץ 541, ועוד לפני איזה שנים נעתק למעני המדרש על איכה מהקובץ הזה ע"י הר ראובן הכהן בפארמא (אחד מסופרי המגיד), והוא שלח אלי גם דוגמאות ממדרש שה"ש, רות, וקהלת הנמצא בקובץ ההוא, וכאשר בקשתי ממנו כי יעתיק גם אותם בעדי נסע מפארמא, ולא מצאתי לי שם מעתיק אחר, ע"כ פניתי בבקשתי אל המיניסטריון, והם בחסדם הנדול שלחו אלי גוף הכ"י אל אוצר הספרים של האוניברסיטה דפה להשתמש בו כחפצי, ועשיתי לי העתקה (ע"י מעתיק מומחה), גם משלשת הספרים שה"ש רות וקהלת, ועוד מן ספרים אחרים ומאמרים הנמצאים בקובץ הזה, וחברתיים אחד אל אחד וקראתי להם שם "מדרש זוטא" לעמדת המדרש הנמצא בדפוס הנקרא "מדרש רבה" ובמבוא הספר ימצא הקורא תכונת הכתב יד הזה. מלבד זה ספחתי עוד מדרש זוטא על איכה נוסחא שנייה מכ"י אחר הנמצא ג"כ בפארמא קובץ 261. גם מן הקובץ הזה אדבר במבוא הספר. ועוד חברתי בסופו את הילקוט השמעוני על איכה מסודר בסדר נכון, ונתתי ריזות בין הרבקים כי בעל הילקוט כדרכו תמיד הציג גם פה המאמרים יחד בערבוביא, והיה הסידור הזה לעינים באיזה אופן יש לסדר המאמרים מהילקוט על תנ"ך, גם ימצא הקורא איזה מאמרים שאב הילקוט מן מדרש איכה זוטא שלפנינו.

וכאשר נהגתי בספרים אשר הוצאתי לאור בחסד אל כן נהגתי גם בזה, צרפתי והנהגתי בכל מאמצי כחי את גוף הספר, כי הרבה שגיאות נפלו בו ע"י המעתיקים, והצנתי ציונים לפרשנות ולפסוקים שלא היו מצוינים בכתב, וכן עשיתי מראה מקומות מכל הכתובים המביאים בו, וציונותים בספר, גם נתתי ריזות והפסקה בין ענין לענין ובין מאמר למאמר, וגם עשיתי להם הערות ותקונים, גם הבאתי אצל כל מאמר ומאמר אנה הוא מובא בילקוט אשר בכתב יד הזה היה לו למקור, וגם מבוא הכינותי בראש הספר ששם דברתי באריכות מכל הנוגע למדרש הזה.

אקוה כי הקוראים הישרים ישמחו על הסגולה היקרה אשר הבאתי לפניכם, מלאכתי תעלה לפניכם לרצון ויברכוני בעדה, כי הרבה ינעתי ועמלתי להעמיד הנוסחאות על מכונם כפי אשר תשיג ידי, כי לא היה לפני כ"י שני מן המדרש זוטא הזה למען אוכל להשוות המאמרים אלה אל אלה, ובאיזה מקום: קשה היה עלי לעמוד על הנוסחא העיקרית, ובטחם אכלה לדבר אני תפלה כי יואל אלה וירפאני ויחיני ויאמציני, ויהי נועם ה' עלי ומעשה ידי יכונן סלה!

לבוב בחודש אדר תרנ"ה.

שלמה באבער.

מבוא

א) המדרש רבה אשר לפנינו בדפוס יפרד לשני חלקים, החלק הראשון הוא המדרש רבה על המשנה חומשי תורה, והחלק השני הוא המדרש רבה על חמש מגלות, וכאשר המדרש על התורה לא נתחבר ע"י איש אחד, ולא בזמן אחד, כי על כל ספר וספר נסדר בפני עצמו, ובזמנים שונים, גם לא נתחבר יחד לספר אחד, רק מעת אשר באו בדפוס בפעם ראשונה בקושטנטינא בשנת ה'רע"ב, אספם המו"ל יחד לספר שלם, אבל בעודם בכתיבתם לא היו מחוברים יחד, רק על כל ספר וספר היה קובץ בפני עצמו, וכמו כן המדרש רבה על חמש מגלות אב אחד לא הולידם, ונסדרו בזמנים שונים, וגם המה לא נאספו יחד לספר אחד רק מזמן אשר נדפסו בפעם ראשונה בפיזארו שנת ה'רע"ט ובקושטנטינא ה'ר"פ. ובאוצר הספרים לא נמצא קובץ אחד אשר מחובר בו יחד המדרש על חמש מגלות, רק על כל ספר וספר הוא בפני עצמו, ואח"כ נדפסו המדרשים על התורה ועל חמש מגלות יחד בספר אחד:

ב) והנה מלבד המדרשים אשר לפנינו בדפוס על חמש מגלות, היו לפני הקדמונים עוד מדרשים אחרים עליהם, כמו שתראה בפתח דבר לספרי דאגרתא (שהוצאתי לאור בשנת תרמ"ו) ששם הראיתי לדעת כי מלבד המדרש רבה על אסתר היה נמצא עוד מדרש אחר על מגלת אסתר והוא מדרש אבא גריון (אשר הוצאתי לאור בספר הנ"ל) ובעל מדרש אסתר כבר השתמש בו. גם היה עוד מדרש על מגלת אסתר הנקרא בשם "פנים אחרים" (אשר הוצאתי ג"כ לאור בספר הנ"ל), וגם כעת קניתי כ"י נמדרש על מגלת אסתר המובא מתימן, ואם יוכני ה' אוציאנו לאור עולם. את המדרש אסתר רבה אשר לפנינו בדפוס, לא ראה בעל הילקוט, ולא הביאו כלל (א), וכל המאמרים שהביא הם לקוחים מן מדרש אבא גריון ומדרש פנים אחרים, ובפתח דבר אשר נתתי בראש ספרי דאגרתא סי' ה' נתתי רשימה ככל מאמרי הילקוט לאסתר אנה הם נמצאים באבא גריון ובמדרש פנים אחרים, כי בעל הילקוט הביאם יחד בערביבא ואת מקורם לא הערה:

ג) ומלבד המדרשים ההם על אסתר אשר היו לפני הקדמונים, עוד היה מדרש על יתר המגלות שהיה שם איכה וקהלת וגאבד מאהנן, ובעל הילקוט השתמש בהם והביא דברים רבים מהם, ואין איש שם על לב אשר הרבה מאמרים המובאים בילקוט אינם נמצאים כלל במדרש רבה על חמש מגלות שלפנינו, ומה גם כי מדרש קהלת רבה אשר לפנינו בדפוס לא ראה הילקוט כלל וכלל ולא הביאו, ומה שהביא הם גלקחים כלם מן מדרש אחר על קהלת, ואם איזה מאמרים מאשר הביא נמצאים גם בקהלת רבה, הם שמה בסגנון אחר ובשינויים רבים:

המדרש

א) (בילקוט לך רמז ע"ב) דבר זה עלה בידינו מן הסוג כל מקום שנאמר ויהי וכו' מזוין נגזין "בריש מגלת אסתר" הוא ציון מליוה מניה, כי הוא ג"כ צ"ל פמ"ב שביא שם הילקוט, ויותר נכון ש"ל בריש מגלת רות: (ילקוט בשלח רמז רנ"ו) כתיב יעשה עץ גבוה מזוין "מדרש אסתר" הוא במדרש פנים אחרים דף ע"ב שביא הילקוט כרבה מאמרים מהמדרש הזה: (ילקוט האזינו רמז תתקמ"ד) ויאמר אסתירה מזוין "מגלת אסתר" בשמות וז"ל מגלת רות, וכו' נפתחהל דלות אות ד': (ילקוט יחזקאל רמז ש"ב) כשעולים בחרבות מזוין "מגלת אסתר" בשמות וז"ל מגלת רות וכו' נפתחהל דלות אות ה': (ילקוט יחזקאל רמז כס"ה) ר"י ורש"ל כו' מזוין "מגלת אסתר" וז"ל מגלת רות, וכו' שם רפ"ג: (ילקוט ריש חיוז) איש היה בדרך עץ ח"ר לוי מזוין "מגלת אסתר" וכו' בשמות מליוה מניה כי הוא ג"כ צ"ל פמ"ב שביא שם הילקוט: (מדרש זוטא)

מבוא

(ד) המדרש הזה אשר אני מוציא כעת לאור עולם ואכנהו בשם „מדרש זוטא“ הוא רב"י הנמצא באוצר הספרים של די ראססי בפארמא קובץ 541 (ב). בעל הילקום (אשר חי לפחות לפני שש מאות שנה ויותר) ראה את המדרש זוטא הזה על ארבע מנלות והשתמש בו, והרבה מאמרים אשר הביא אינם נמצאים במדרש רבה על ד' מנלות אשר לפנינו בדפוס, והמה נמצאים ככתבם וכלשונם במדרש זוטא הזה:

(ה) המדרש הראשון הוא מדרש זוטא על שיר השירים היה לבעל הילקום למקור יחזכיר מאמרים ממנו, לא לבד בילקומו על ש"ש, רק גם במקומות אחרים, ויכנהו „מדרש שיר השירים“ כמו שתראה להלן, וגם המדרש חזית שלפנינו בדפוס היה לפניו, וכאשר הביא מאמרים מן המדרש חזית הזה נמצא כי מצוין עליהם „פסיקתא רבתי“ (ג) ואין ספק

(ב) כ"י הזה נכתב על קלף, בתנחית קווארט קסן, האותיות הן מרובעות מחוץ 286 דפים או 572 עמודים בכל עמוד 24 שורות, ולא נרשם שם הסופר ולא שנת הכתיבה, כי חסר בסופו, וכפי הנראה נכתב כ"י הזה במאה ה"י (למספרם) (במאה האחרונה לאלף החמישי או התחלת האלף הששי), בקובץ הזה נאספו הרבה חזורים ומאמרים יחד, ואלה הם: (א) יומיק חומש והוא פ"י על התורה, ומוכח שם הרבה קדמונים, ומחזיק ק"י דפים, ובסוף סיים הסופר סליקו יומיק חומש, והימיוקים ההם מובאים ע"י המחבר מן פותח את אולרי הסוב, ובסוף סיים הסופר סליקו יומיק חומש, והימיוקים ההם מובאים ע"י זונן בספרו גא"ל ז' 74 וז' 83. הימיוקים האלה נשתקו לי ואליהם „לורז“ (ב) ז' 108 ע"א עד 108 ע"ב (כולל רפואות) (ג) מדרש שיר השירים מן 109 ע"א עד 137 ע"ב, ובסוף „סליק מדרש שיר השירים“ (ד) מדרש קבלת מן 137 ע"א עד 162 ע"ב, ובסוף „סליק מדרש קבלת“ (ה) מדרש רות מן 162 ע"ב עד 174 ע"ב, והוא המדרש רות רבה הנדפס. והוא"כ ז' 174 ע"ב מתחיל מגלת רות כניסם אחרת, וסוכב הולך עד 181 ע"א, והסיום „סליק מגלת רות“ (ו) מדרש איכה מן ז' 181 ע"א עד 194 ע"ב, ובסוף „סליק“ (ז) כסירת משה מן 194 ע"ב עד 199 ע"א (ועתקתיה: (ח) אגדת רבי ישמעאל מן 199 ע"א עד 200 ע"א, הדפיסה הרב החכם מו"ה חיים מאיר לוריאן בספרו בית עקד האגדות ז' 59 עד 61: ט) סדרן של אותות שיבואו קודם ביאת משיח, מן ז' 200 ע"א עד 204 ע"ב העתקתיה, והחכם הנ"ל מוזכרים שם ז' 23 אבל לא הדפיסם: י) שאלות ומשיבות דרב נטרנאי גאון מן ז' 206 ע"א עד 222 ע"ב, ובסוף כתוב: „סליקו שאלות דרב נטרנאי“ והדפיסם החכם הנ"ל בספרו בית נכחת הבלות ח"ב ז' 5 עד 24: יא) חזקת נדה והדפיסם ג"כ החכם הנ"ל שם ז' 24 עד 26: יב) סדר עולם דר' יוס' מן 224 ע"ב עד 228 ע"ב, והסיום „סליק סדר עולם כזה לאל נעלה אשר עשה לי יוס' חבורי ימים לנו למעט ולמחשה“. ואני העתקתי ג"כ: יג) מסכת סופרים מן ז' 228 ע"ב עד 250 ע"ב. והסיום „סיימתי מסכת סופרים כזה לומר הרים סליק“ (ועתקתיה ג"כ: יד) קדושה או בקל רעש גדול מן 250 עד 254 ע"א ובסוף „סליקו לה קדושה“ (ועתקתיה ג"כ: טו) חזק דבן כורא מן 254 ע"א עד 256 ע"א (ועתקתיה: טז) שמיני אותיותיו ז' 256 ע"א עד 262 ע"א (ועתקתיה). והחזק זונן בספרו נד"פ ז' 285 הביא זה מכו" 541: יז) שדי גדולה ז' 262 ע"א עד 267 ע"א מאמרים פליאים: יח) לקוים מן מס' קריאות וזכורות מן ז' 267 ע"ב עד 268 ע"א (יש) ארבעה מליים מן ז' 268 ע"ב עד 269 ע"ב הו"א לאור החכם הנ"ל בספרו חזק דבי אליהו זוטא ז' 20 עד 21: כ) סדר עולם, ע"י זוטא פרק י"ט ז' כ"ה, אחר החכם הנ"ל רנה להו"א"ם שמה לאור אבל לא הדפיסם, ומתחיל שאלו תלמידיו את ר' אלעזר מניין שעתיד הקב"ה לעשות נקמה בעמנו בחדוש, מן 269 ע"ב עד 277 ע"א והסיום שם עד סידר הקב"ה בעמנו והוא: כא) ז' פרקים מפדר"ה מן 277 עד 279 ע"ב והסיום שנאמר ונשמע וזהפסוק החכם הנ"ל שם ז' 21 עד 25: כב) אגדה מחתלה עקב אשר שמע אברהם בקולי, והוא מן ז' 279 ע"ב עד 280 ע"א, אחר החכם הנ"ל, והוא מחובר שם עם הפרקים מפדר"ה בני הפסוק בנתיבות, והסיום בונה ירושלים ה', והדפיסה החכם הנ"ל שם ז' 26 עד 28 והביא בתחלה דרשת ר' בנימי עפ"י כ"י די ראססי קובץ 1240. והוא"כ סדריים האגדה הו"א מכו" קובץ 541 בשם „מוסחא אחרת“: כג) דרבן על תלמידי הכהנים מן ז' 280 ע"ב עד ז' 285 ע"א (כד) רפואות וסגולות וגם ענינים אחרים מן 285 ע"א עד 286 ע"ב (כה) בסוף הקובץ נמצא בכתב אחר מכתב לעדת ליטוונשע כזהב שבת חשע מאלות ועשרים וארבע לחורבן, הוא שנת ד"א תשע"ב ליזירה (1012 למספרם). מן המכתב הזה נעשה לי עתקה והוא"כ רחמי כי נדפס במחברת אורן טוב שינאה לאור ע"י החכם מו"ה אברהם ד"ר צערלינער: (* צ"ל סדר אליהו זוטא והוא תנא דבי אליהו זוטא הנדפס אלנא כי שם מתחיל ג"כ שאלו תלמידיו את ר' אלעזר.

(ג) ואלה הם המקומות אשר מצוין „פסיקתא רבתי“ והמה במדרש חזית (ילקום ש"א רמז קל"ד) מרשעים יא' רשע אהה מו"א זריק מוליד זריק כו' מניין „פסיקתא רבתי“ והוא ברש מדרש חזית: (מ"א רמז קמ"ט) ויקן שלמה והנה חלום עומד לו' זפור מנפץ לו', והוא ברש מדרש חזית: (שם רמז קמ"ט) וידבר שלמה אלפים משל, משלי אחר תחלה והוא"כ ש"א לו', הוא ג"כ ברש מדרש חזית: (שעיה ר"ז שמי"א) מה שמן תחילו מר לו', הוא בחזית פ' כי טובים דודיק: (ירמיה רמז רס"ו) בשעה שעתיד יברא לי בני סני אל"ה הקב"ה הביאו עידיי לו', הוא בחזית פ' משכני: (יחזקאל רמז שפ"ג) עתידה ירושלים להיות מערפולין לו', הוא בחזית פ' שחור ה"י: (שם רמז תתק"ס) מעשה אר"ה כי דו"א בראש קץ עירו לו', הוא ברש חזית: (דברי הימים ר"ב) וישב שלמה על כסא ה' אר"ה הפסד לבו"ד לישב על (מדרש זוטא) (8)

מבוא

בי המעם בזה יען כי היה לפניו המדרש רבה על שה"ש מחובר יחד בקיבץ אחד עם הפסיקתא רבתי לכן הביא המאמרים מן מדרש רבה על שה"ש בשם פסיקתא רבתי וגם בפסיקתא רבתי כ"י הנמצא באוצר הספרים של די ראססי בפארמא קובץ 1240 אחר פסקא י"ח נמצא מדרש שיר השירים (עין מזא לפסיקתא ד"כ הערה ב') והנה ראיתי כי הרב החכם מה"ר עפשטיין בספרו אלדד הדני צד 79 העיר שלעני הקדמונים היו שני מדרשים שונים על שה"ש: האחד הוא מדרש חזית הנדפס והשני היה פסיקתא על שיר השירים, שממנה מביא הרבה בעל הילקוט בשיר השירים מסימן תתק"פ ואילך, הביא עוד שם, ר' משה אבן תבון בפירושו לשה"ש דף י' כתב: במדרש שה"ש בילמדנו תורי זהב נעשה לך אלו דברי תורה וכו', מדרש חזית בתורים כשתי תורות, וכונתו לשני מדרשים שונים את הפסיקתא כינה בשם ילמדנו כי בודאי התחילה בלשון ילמדנו רבינו בררבה פסיקתא בהפסיקתא רבתי ע"כ: איים לא קדע בזה אל השערה, כי לא היה כלל פסיקתא על שיר השירים, ומה שמצוין בילקוט "פסיקתא רבתי" (עין לעיל הערה ג') מקורם בחזית שלפנינו בדפוס, כאשר הילקוט חשב כי המדרש רבה על שה"ש הוא פסיקתא רבתי, או יען כי היו שניהם מחוברים יחד באסיפה אחת כאשר כתבתי לעיל, והילקוט הביא עוד מאמרים רבים מן מדרש שה"ש זוטא (אשר אני מציא כעת ל'ור) בשם "מדרש שיר השירים" גם מה שהביא בשם ר"מ אבן תבון גם בזה לא איכל להסכים עמי כאשר חשב כי היו שני מדרשים שונים והפסיקתא רבתי כינה בשם ילמדנו, ואם היה לפניו עוד מדרש אחר על שה"ש היה מביאו עוד איזה פעמים בפירושו, וכל המאמרים שהביא חסא בולם אחד לא נעדר מן מדרש חזית אשר לפנינו בדפוס, רק הרים אבן תבון הביא בילמדנו תורי זהב אלו דברי תורה כו' ומעתיק אחד בא והוסיף "במדרש שיר השירים" וכל המוסף גורע, כי אין זכר מזה במדרש שה"ש, רק הוא מאמר מילכדנו, ור"מ אבן תבון הביא בספרו הרבה מאמרים בשם ילמדנו ובשם מדרש חזית:

(ג) והנה אדתי כי המדרש זוטא על שיר השירים היה לפני בעל הילקוט והנני גותן לפני הקוראים רשימה מכל המקומות ההם, כי מלבד בילקוטו על שה"ש הוכירו גם במקומות אחרים ויכנהו בשם "מדרש שיר השירים" כמו: וילקוט ויקרא רמז תע"ה) נפש כי המעול מבאן אתה דן צדקה כו' מצוין "מדרש שיר השירים" ואין זכר מזה במדרש רבה על שה"ש, רק במדרש זוטא א' מ"ז פסוק הנך יפה רעיתי: (ילקוט יהושע רמז כ"ג) האדם הגדול בענקים, אדם זה אדם הראשון, הגדול אלו אברהם יצחק ויעקב כו' מצוין "שיר השירים רבה" וצ"ל מדרש שיר השירים ומלת "רבה" נוכח מאיזה מגיה והוא בשה"ש זוטא א' מ"ז פ' הנך יפה רעיתי: (ילקוט ישעיה רמז רפ"ח) ערוך השלחן מדבר בעשו כו' מצוין "ב"ר מדרש חזית" והוא בב"ר סוף פסג והמלות "מדרש חזית" נוספו מאיזה מגיה ושייכים למאמר שלאחריו ד"א ערוך השלחן צפה הצפית אקום מנרהא כו', ומצוין שם בטעות "מדרש רות" וליהא במדרש רות רק בחזית פ"ג פ' כמעט שעברתי,

על כסא ה', הוא כרים חזית: (ש"ס רמז התק"פ) שיר השירים והמעולה כו', הוא כרים חזית: (ש"ס רמז התקפ"א) כי נונים דודיק מ"ן, הוא כחזית פסוק זה: (ש"ס ש"ס) על כן עלמחא אהנך כו' אר"כ בטעה שאתה מביא לנו אורח, הוא כחזית פ' לריח שמניך: (ש"ס רמז התקפ"ג) לססתי ברכני פרעה כו', הוא כפסוק פ' זה: (קבלת רמז התקס"ה) דברי קבלת ר' חייא דבא אמר חמרי כחז חסלה כו', הוא כחזית פ"א: (ש"ס רמז התקפ"א) ד"ה טוב אשר לא תדור מזוין "פסיקתא רבתי" וחס נמצא לא בברכה ולא בחזית רק הזוין הוא בטעות ונ"ל "וי"ר" וכו' שם פל"ו אות א': (ש"ס רמז התקפ"ו) גם זה לעומת זה שאל אחרי את ר' מאיר כו', מזוין "פסיקתא רבתי הגיעה דף ס"ו" הזוין פסיקתא רבתי ים למחוק מן הספר, ונשתררר מן המאמר שלאחריו על ד"א טעם הקב"ה ושם מזוין פסיקתא רבתי, ובמלח נס שם הוא בטעות ונ"ל "פסיקתא" והוא כפסוק ביום השמיני (דף ק"א ע"ב). ופה המקום להעיר כי נמצא בילקוט מזוין עליהם "פסיקתא רבתי" ולא מלאחתי עוד מקומם: (הטעם רמז תקפ"ט) לזכור אפרים: (אפנים רמז תקס"ו) אפיה אחד מנ' נביאים: (זכרים רמז תקפ"ד) ואשא עיני וארא הרבה מרכבות סוסים אדומים כו': (ש"ס רמז תקפ"ה) והים לעה ערב יוכיח אור (* א"ר אלעזר אין משלן של ד' מלכיות אלא יום אחד מימיו של הקב"ה: (* מקורו הוא בפרקי דר"א פ' כ"ח ומ"ש בילקוט פסיקתא רבתי נ"ל פדר"א פ' כ"ח.

מבוא

ובעל הילקוט לא יכנה המדרש על עה"ש בשם מדרש חיות: (ילקוט משלי רמז תתקנ"ב) ד"א חסד שאויה עושין חסאת הוא לישראל כו' ד"א צדקה תרומם נוי צדקה שישראל עושים מרומם אותם על כל אומה ולשון כו' מצוין "מדרש שיר השירים" והציון הזה מסב על ד"א צדקה תרומם נוי צדקה שישראל עושים מרומם אותם על כל אומה ולשון, וכן על המאמרים שלאחריו ד"א צדקה שעושים היא גורמת להם שהאומות מרוממין אותם. ד"א צדקה שעושים נורמות שיהיו מקבלים פני שכניה כו', ד"א שעשה יצחק שפשט צוארו כו', ד"א שעשה בן הדד כו' הוא מן שה"ש זוטא א' מ"ו פסוק הנך יפה רעיתי, ומאמר הראשון חסד שאויה עושים כו' הוא מפסיקתא דר"כ פסקא שקלים (דף י"ב ע"ב), ועוד אעיר כי בילקוט ישעיה רמז ש"ו ד"ה נחמו נחמו עמי מצוין "מדרש שיר השירים" ולא מצאתי המאמר בזוטא:

ז) בילקוט על שה"ש מובאים הרבה מאמרים הנובעים מן מדרש זוטא (ד"א כמו שתראה): (ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ט) שלשה שירים כנגד שלשה עולמות, הוא משה"ש זוטא: (שם שם) אישר לשלכה לכו שהשולם שלו חמה וזרחת על הצדיקים, הוא בשה"ש זוטא: (שם שם) שתי נשיות א' בעולם הזה הוא משה"ש זוטא: (שם שם) ד"א ישכני מנשקות אלו עשרת הדברות, מצוין "מדרש" הוא משה"ש זוטא: (שם שם) כי טובים דודך מין מה היין תנחומין, הוא ג"כ שם: (שם שם) ד"א כי טובים דודך מין אי מה יין כל זמן שהוא מתיישן הוא הסר, אף דברי תורה כן, הוא ג"כ שם: (שם שם) משכני בגלות על מנת אחר כך נרצה לעיל, הוא ג"כ שם: (שם רמז תתקפ"ב) ד"א מי שמשכני ביד הביר, הוא שם: (שם שם) ד"א הביאני המלך חדריו שעתיד המקום להראות לישראל את גנוי המרס, הוא שם: (שם שם) ד"א אכרו בך אנו שמחים כו', הוא שם: (שם שם) ד"א נוכירה דודך מי פעל לפניך כו' הוא שם: (שם שם) אייר אייבו בישרת גדולה עברו אותך, הוא שם: (שם שם) נוכירה דודך מין מה הדר הוה, הוא שם: (שם שם) שחורה אני ונאווה, וכי אפשר לשחור להיות נאה, הוא שם: (שם שם) שחורה אני במים ולבנים, הוא שם: (שם שם) ד"א לסוסרי זו המרייה שהמרו על הים, הוא שם: (רמז תתקפ"ד) ד"א צרור המור זה לילה, הוא שם: (שם שם) אייר ישמעאל אשבל הכופר, הוא שם: (רמז תתקפ"ה) ד"א הנך יפה רעיתי במתן צדקה, הוא שם: (שם שם) שושנת העמקים כדרך שהשושנה הזו נאה, הוא שם: (רמז תתקפ"ו) שמאלו תחת לראשי זה אודין, הוא שם: (שם שם) במה השביעם בצבאות, הוא שם: (שם שם) ד"א קול דודי כיון שישמע קול השופר, הוא שם: (שם שם) השמיעני את קולך זה משה, הוא שם: (שם שם) אחוז לנו שועלים, עד אלו היונקים, הוא שם: (שם שם) על משכבי בלילות בשעה שעקד אברהם, הוא שם: (שם שם) וכי מן המדבר העלה אותם אלא מלמד כו', עד אלו שבעים זקנים, הוא שם: (שם שם) ד"א הנה מטתו זה בית המקדש ששים גבורים כ"ד משמרות כהונת, הוא שם: (שם שם) ד"א אפריון זו ברית עולם, הוא שם: (רמז תתקפ"ז) צאנה וראנה צאו וראו, הוא שם: (רמז תתקפ"ח) ביום תתנונו אלו ימי המשיח, הוא שם: (שם שם) הנך יפה רעיתי אלו חזקים כו' עד תורה בצנעה, היא שם: (שם שם) ד"א שערך כעדר אלו ישראל, הוא שם: (שם שם) ד"א שערך כעדר העוים אלו ישראל כשהלכו למדין, הוא שם: (שם שם) כחוט העוני זה חוט הפרכת כו' עד אלו הנביאים, הוא שם: (שם שם) ד"א כמגדל דוד צוארין במקום שהיו ישראל כו' עד אנכי מגן לך, הוא שם: (שם שם) הרועים בשושנים זה היה יהושע וכלב כו' עד שנאמר ויקח אברהם את שרה אשהו, היא שם: (שם שם) אתי מלבנון מבית המקדש כו' משל למה הדבר דומה, הוא שם: (שם שם) ד"א נופת תמוזנה אלו שני משיחים, עד ונושבות כאחד, הוא שם: (שם שם) עורי צפון שאין הצדיקים צריכים לעיל מיני בשמים, הוא שם: (שם שם) ד"א הרוחות עתידין להתוכח צפון אומר, הוא שם: (שם שם) ד"א שלחך פרס זה קמורת כו' עד זה משה ואהרן, הוא שם: (שם שם)

מבוא

(שם) עורי צפון מכאן אתה אומר, הוא שם: (שם שם) ד"א עורי צפון ובואי תימן שררוחת עתירות כו', הוא שם: (שם שם) כי דולת אהבה אני מה החולה, הוא י"ם: (רמז תתקצ"א) ד"א מה דורך מדור היפה בנשים הכשרים שבאומות כו' עד ידיו גלילי זהב אלו הלוחות, הוא שם: (שם שם) ד"א כי זאת הנשקפה זו גאולת המשיח, עד מקבל לצי מעשיו, הוא שם: (שם שם) ד"א אל גנת אגוז זה היה אברהם, עד מגורות של מצוה, הוא שם: (רמז תתקצ"ג) מי זאת עולה משל למלך, הוא שם: (שם שם) רשפיה רשפי אש לע"ל יוזן של ישראל, הוא שם:

(ח) המדרש שיר השירים זוטא הוזה, ראוי גם רבי מכיר בן אבא מרי והביאו בילקוט המכירי על ישעיה אשר הוציא לאור החכם ר' יהודה זאב כהנא שפירא מלאנראן (ברלין תרנ"ג) והמה י"ם במספר, והביא ג"כ מאמרים בשם "שיר השירים" והם נמצאים לפנינו במדרש חזית, וכאשר הביא מאמרים כן מדרש זוטא יכנהו "הגדת שיר השירים" ואלה הנה: (צד 9 שורה 6) הגדת "שיר השירים" את מוצא כשרמאו ישראל לא היו כינרים ובין הסדומיים אלא הצדקה כו' עד אבל לפני הקב"ה היא גדולה שהיא נכנסת לפני השכינה הוא בשיר השירים זוטא א' ט"ו פסוק הנך יפה רעיתי: (צד 18 שורה 24) הגדת שה"ש מניין אתה אומר שבזכות הצדקה כו' עד הגלות מתכנסין, הוא שם בזוטא פסוק הנ"ל: (צד 35 שורה 1) הגדת שה"ש מעין גנים זה המעין שהמקום עתיד לשהר בו הצדיקים כו' עד שעמדו בבית המקדש, הוא ג"כ שם בפסוק הנ"ל: (צד 37 שורה 16) הגדת שיר השירים עשר שירות הן כו' עד מחר סיני ניתנה, הוא בזוטא א' א' פסוק שיר השירים: (צד 74 שורה 26) בהגדת שה"ש ברח דודי ברח כבוד מישראל כו' עד הברכה למצדע, הוא בזוטא ח' י"ד פ' ברח דודי: (צד 79 שורה 28) הגדת שה"ש רשפיה רשפי אש עתיד יוזן של ישראל להיות יוצא באש כו' עד שלהבת יהוה הוא בזוטא ח' ו' פ' רשפיה: (צד 80 שורה 24) הגדת שה"ש כי עזה כמות אהבה עזה היתה האהבה שאהב הקב"ה את ישראל כו' עד לא יצור את אפרים, הוא בזוטא ח' ו' פ' כי עזה: (צד 89 שורה 10) הגדת שה"ש פתחי לי הרי זו לימות גוג ומגוג כו' ובני עמון משמעתם, הוא בזוטא ח' ב' פסוק פתחי לי: (צד 91 שורה 23) הגדת שה"ש מצאוני השומרים ביום שניתנה רשות למלאכי השרת שיהיו עומדים על החומה כו' עד יריע אף יצריה, הוא בזוטא ח' ו' פסוק מצאוני השומרים: (צד 105 שורה 7) הגדת שה"ש כרם היה לשלמה אלו עשרת השבטים כו' עד ברעתם ישמח מלך, הוא בזוטא ח' י"א פסוק כרם היה לשלמה: (צד 150 שורה 24) הגדת שה"ש השבעתי אתכם איזה היא האהבה זו ירושלים כו' עד ובתקוע שופר תשמעו, הוא בזוטא ב' ו' פ' השבעתי: (צד 113 שורה 84) הגדת שה"ש כאהלי קדר כדרך שמתחין האהל הזה כו' לכך נאמר כאהלי קדר, הוא בזוטא א' ה' פסוק כאהלי קדר: (צד 125 שורה 21) הגדת שה"ש אני ישנה זו הנאולה כו' עד שזבתו שם לע"ז ויבשו, הוא בזוטא ח' ב' פ' אני ישנה: (צד 125 שורה 25) עוד שם בהגדת שה"ש משגיח מן החלונות זה המשיח כו' עד אלו שערי הדרום, הוא בזוטא ב' ט' פסוק משגיח: (צד 150 שורה 18) הגדת שה"ש כו', מובא המאמר אשר הביא בצד 125: (צד 216 שורה 3) הגדת שה"ש שניך כעדר הרחלים, מה הרחל הו שכולה קדושה כו' עד ולא מצוה הוא בזוטא ו' ו' פ' שניך: (צד 229 שורה 81) הגדת שה"ש כי תראה ערום וכסיתו עד ובשרך לא תתעלם הוא בזוטא א' ט"ו פסוק הנך יפה: (צד 253 שורה 6) שבעים שמות נקראת ירושלים כו' עד לא יאמר לך עוד עוובה, הוא בזוטא א' א':

(ט) המדרש שה"ש זוטא הוזה היה גם לפני קדמונים אחרים (ח) כמו הרב הנשיא

רבי

(ה) ואולי סיס המדרש זוטא יותר גדול מזה ספר כ"י סלפינו וכמעתיקים הסמינו חזק מאמרים

כש

(מדרש זוטא) (6)

מ ב ו א

רבי יהודה בן ברזילי הברצלוני (חי באמצע המאה התשיעית לאלף החמישי זה ישרד שמונה מאות שנה), הוא בעל ספר העתים מובא בתוס' ברכות י"ז ע"ב ד"ה הרי, ובעירובין קיד ע"א ד"ה הבי, ובפירושו לס' יצירה (בערלין תרמ"ה) דף קכ"ח הביא וז"ל: ומצינו בקצת ניסוי אגדתא בשיר השירים דמפרש בהו שבועים שמה של שבת שקרא בו המקום את ישראל ע"כ, והוא נמצא במדרש שה"ש וזמא בפסוק ראשון:

גם הרמב"ן (חי בכוף אלף החמישי ובעשנת ה'א כ"ז עלה לירושלים) בפפרו הורת האדם בשער הגמול (דף ק"ב ע"ג) הביא וז"ל: במדרש שה"ש אמרו כן הביאני המלך חדריו מלמד שעמיר הקב"ה להראות לישראל גנוי כרום החדרים שבשמים, רבי יהודה אומר הרי אתה למד מיעקב שאמר לו הקב"ה קום עלה בית אל וגו' מלמד שהראה לו הקב"ה עליה למעלה מעלה, והראה לו חדרים שבכרום, ד"א חדריו ג"ע, מכאן אמרו כמעשה הרקיע כן מעשה ג"ע ע"כ. והוא בשה"ש וזמא בפסוק הביאני המלך חדריו: עוד שם הביא: ובמדרש שה"ש אמרו תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים שהן נתונות עמו במרום, שלשה נכנסו זה לפנים מזה, וביעה נגש אל הערפל, לפנים כמנו צדק ומשפט, שכן כתיב צדק ומשפט מכון כסאך, לפנים כהם נפשות הצדיקים, שנאמר אשר בידו נפש כל חי, ואומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ע"כ. וה נמצא נ"כ במדרש ה"ש וזמא פסוק תוכו רצוף אהבה:

גם בפ' שה"ש המיוחס להרמב"ן (נדפס בפעם ראשונה באלטונא חקכ"ד) ודבריו ה"ר עזריאל פתלגריד) הרמב"ן (עיין אודותיו בס' אור החיים להחיקר ד"ר חיים מיכל ז"ל צד 565), והפ' הזה נמצא ג"כ בכ"י באוצר הספרים בלידן. מוכיז ג"כ המדרש וזמא הזה וז"ל במדרש שיר השירים הביאני המלך חדריו אלו חדריו גן עדן. עוד שם וכן אמרו ז"ל במדרש שה ש תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים שה נתונות עמו במרום, שלשה נכנסו זה לפנים מזה כו' והמה המאמרים שהבאתי בשז הרמב"ן בשער הגמול: גם בכתב יד אחד בלשון ערבי ונעתק ללשון הקודש על ידי החכם הר"א נייבויער בקובץ על יד (בערלין תרמ"ח) ח"ד צד 83: "נשאל רבי אברהם בן הרמב"ם ז"ל אם נזכרים בדברי חז"ל השבטים הנמצאים בקצה הארץ או לא, והשיב ושאלה על הדבר אשר נודע בישראל על אודות השבטים ושהם נמצאים בקצה הארץ אם הזכירוהו רבותינו ז"ל או לא, התעובה שרבותינו ז"ל כבר הזכירו זאת, אמרו בביר דר' הושע"י פ"ג, ובהגדה שיר השירים אף ערשנו רעננה (שה"ש א' ט"ז) אלו עשרה השבטים שהם לפנים מנהר סככמון, והביא עוד שם מאמרים בתלמוד בבלי ות"כ ותוספתא, והמאמר שהביא מהגדה שה"ש נמצא במדרש שה"ש וזמא (כ"י שלפנינו) בפסוק הנך יפה, ובעל ילקוט שמעוני רמז התקפ"ה הביא מאמר גדול שהוא במדרש וזמא וגם המאמר הזה נמצא בתוכו. הרקנטי ע"ה"ת פ' בהעלותך הביא בשם מדרש שה"ש שבועים שבות קרא הקב"ה לישראל, שבועים שמות להקב"ה, דמאמר הזה נמצא במדרש שה"ש וזמא בתולתו: (י) בקובץ 541 הנ"ל נמצא גם המדרש רות רבה ונלקה בחסר (ו) ואח"כ כתוב (* צ"ל רבו של הרמב"ן כמ"ס רחיד"ל כי עורא ועזריאל רבותיו של הרמב"ן בקבלה היו כ"כ מכהח"ו ז"ל ע"כ).

כמו שהראה רבינו הלל הביא צ"י (לספרי כחז יד מאמר ממדרש סה"ס והביא דבריו הכך כחכ מוהר"ם חיים שלום במאור עין לספרי פ' פתח סיפא קל"ט סי' פ"ו) והלשון שהביא לא נמצא לא בש"ס ריבס ז"ל צוטה, גם בעל שגלי הלך השלם ה' פסח סי' רי"ח הביא מאמר בשם אגדת חוית, והוא בש"ס ריבס (הנקרא ג"כ מדרש חוית) פ' סחורה א"י. וכן בה"ל גלוב סי' שע"ב הביא ג"כ מאמר בשם אגדת חוית והוא ג"כ בש"ס ריבס פ"ה, אבל בה"ל ר"ה סי' רפ"ב הביא חז"ל במדרש שיר השירים פ' הסעתי אומרה כנסת ישראל למלאכים העומדים על שער הפלג כו' וזה לא נמצא לא בגדה ולא צוטה. וכן ה' ממהם לזיוי כספרי לזיוי פ' שמות דף ק"ז ע"ג דפוס קרימונס הביא חז"ל מלחמי במדרש סה"ס פ' לא ידעתי נפשי שמתי כי מיכה פ' סעלה הלוה כו', וזה לא נמצא ג"כ לפנינו. ולא ידעתי ה' צעיר להוית לאור גם המדרש סה"ס רבה אדנר ברחסם מכל המקומות אשר מונה המדרש סה"ס רבה בקדמונים:

(1) כמו (פ"א אות ה') מן לגור צדק מואב ח"ד לוי, מכאן עד שם חסר (פ"ב אות ח') ח"ר יוחנן מסוס ר' שמעון בן יוחנן, עד ח"ר יוסי בן הלפתא זימני לא קראתי כ"י, וכן (פ"ב אות ח') ח"ר יוחנן מסוס ר' שמעון בן יוחנן, עד ח"ר יוסי בן הלפתא זימני לא קראתי (מדרש וזמא) (7)

מבוא

שם מדרש מגילת רות בפנים אחרים ואני כניתינו "מדרש רות וזמא" ותוא היה גם לפני בעל הילקוט שמעוני כי מלבד שהביא הרבה מאמרים הנמצאים ברות רבה הביא ג"כ מאמרים מרות וזמא, ובעל הילקוט ערבם יחד בעדביביא וזא ציין המקור, ובאזה מקומות חציון "מדרש רות" ובציון הזה כוון לפעמים לרות רבה ולפעמים לרות וזמא. ועד היום לא נודע הדבר, אותם המאמרים אשר אינם נמצאים ברות רבה כאזה מקום לקחם ושם אותם בילקוט, ובעבור זה תראה כי הרב הגאון בעל מנן אברהם או"ח סי' תי"ז סק"ח הביא הפעם שאומרים רות בשבועות דאיתא בילקוט רות רמז תקצ"ו מה ענין רות אצל עצרת שנקראת בזמן מתן תורה, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני וכו' עכ"ל, וגם הגאון חיד"א בברכי יוסף או"ח סי' תצ"ד סק"א הביא וז"ל: נהנו לקרות כגילת רות בעצרת ודא מרז"ל בילקוט רות מה ענין רות אצל עצרת, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי יסורין ועוני וכו', הביאו את זה בשם הילקוט, אולם דברי הילקוט נובעים מן מדרש רות וזמא שלפנינו פיא בריש המדרש וע"ש הערה ג'.

יא) רבינו טוביה ב"ר אליעזר בלקח טוב על רות הביא דברים הנמצאים ברות רבה (ו) והביא ג"כ מאמרים מרות וזמא מזה אנו למדין כי היה לפניו המדרש וזמא על רות והשתמש בו, כמו שתראה (לקח טוב רות א' ב') ושם הגיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני בניו כחלון וכליון, הזכיר הכל שלא היו בניחין זה את זה, אלא כולם היו בעצה אחת על צרות עין, הוא מן רות וזמא עי"ן פ"א הערה ט': (שם) ושם שני בניו כחלון וכליון מחלון שמחלן לו הקב"ה כי כליון שגשגה לו כליה, הוא מן רות וזמא ע"ש הערה י"ב: (שם א' ד') ושם השנית רות שהיתה רוחתה מן העבירה, הוא מן רות וזמא ע"ש הערה י"ג: (שם) וישאו להם נשים נואביות מי גרם להם לישא נשים נואביות כו' הוא מן רות וזמא ע"ש הערה ט"ז: (שם א' ה') וימותו גם שניגם לא האמר עין צרה בעון האב כו' הוא מרות וזמא הערה כ': (שם ב' ז') א"ד חייא בר אבא כל ראשי הפסוקין שבבות ווי"ן חוץ משבונה כו' הוא ברות וזמא ע"ש א': (בכוף הלקח טוב) ולמה קורין ספר רות בזמן ירידת התורה ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין כו', הוא ברות וזמא פ"א בריש המדרש וע"ש הערה ג'.

יב) והנני נותן בזה רשימה מן מאמרי הילקוט על רות הנובעים מן מדרש רות וזמא: (ילקוט רות רמז תקצ"ו) ר' הנחומא פתח נדרשתי ללא שאלוני הוא מן ריש רות וזמא, וכן בילקוט ישעיה רמז שס"ט ד"א נדרשתי הוא ג"כ מן רות וזמא וחסר הציון (שם רמז תקצ"ו) אמרה תורה חסר הציון והוא ג"כ מן רות וזמא בהתחלה ולא נכון הפרידו המדפיסים והציגו רמז חדש והוא מאמר אחד עם סוף רמז שלפניו: (שם רמז תקצ"ט) א"ד פרחי כו' הוא ג"כ מן רות וזמא פ"א א': (שם) ושם האיש אלימלך, הוא ג"כ שם: (שם) א"ד יוחנן צריך אדם לחוש לשם כחלון: שהוא לשון סחילה עד שעמד סמנה גלית, הוא ג"כ משם: (שם) וישאו להם נשים נואביות מי גרם להם כו' הוא ג"כ משם: שם

לאסתי, חסר ככ"י, (פ"ב אות י"ט) כל המאמר מאות זה חסר ככ"י: (פ"ב אות כ"א) המלות "חסר אלף חסר כחן סין מהלכות ונוכות" חסר ככ"י: (פ"ב אות כ"ג כ"ד כ"ה) כל המאמרים חסר ככ"י: (פ"ב אות א') מן ר' מיהא בר זריה דר' יוסטע נשחקע ג' ימים בחלו עד רב הונא ריש גולה חסר ככ"י: (עוד שם אות ז') מן תיבא קטני גוים והיילותיו של נבוכדנצר עד סופו וכל אות ג' וזוהי ד' חסר ככ"י ומהחל מן אות ה' והרא כי מהלמנה, גם לא נמלה ככ"י רק עד פ"א אות ג' וסכ"ס אומרים לכן לבי אתה ומכאן ואל"ך חסר וזמ"כ מתחיל מגילת רות בפנים אחרות:

ז) פה אשר דרך אלגב, הכסף מנהה חשב שהמדרש רות סיס לפני הרמב"ם למקור כי כסל' ת"ח פ"ה ה' הביא על דברי הרמב"ם שכתב ולא יסב לפני רבו עד שיאמר לו ש, הוא נובע מן מדרש רות ויאמר שבו פס וישנו מכאן שאין רשות לקטן לישב עד שיתן לו רשות הגדול. וכמו כן ראינו בס"ל י"ד סי' רמ"ב סי' י"ז על ולא יסב לפניו עד שיאמר לו ש, מליין שם בס"י ל' לטון הרמב"ם ממדרש רות ויאמר שבו פס וישבו מכאן שאין רשות לקטן לישב כו' ע"כ. אבל ברור כי הרמב"ם ז"ל הניח זה מירושלמי כהובות פ"א ה"א (דף כ"ה ע"ה) ויאמר שבו פס וישבו א"ר אלכסנדר מיקן קטן רשאי לישב עד שיאמר לו הגדול שבו: (מדרש וזמא) (8)

מ ב ו א

(שם) וימורו גם שניהם ללמדך שעין הרע מכה בבנים מצוין „מדרש רות“ וכוונתו לרות וזמא עד אם אדרוש לכם: (שם) דא ויצא מן המקום מה ראה הכהוב כו' מצוין „מדרש רות“ והוא במדרש רות זמא שלפנינו: (שם) ותאמר נעמי לשתי כלותיה לכנה שבנת, הוא מן רות וזמא: (שם) שבנה בנותי למה ג' פעמים, הוא ג' משם: (שם) הזאת נעמי שהיו בנות [בית] לחם משתמשות בתכשיטיה מצוין „מדרש רות“ והוא ברות וזמא עד ונשא ונָן בהם והעשיר: (שם רמז תרג) אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתי, מה נחמה נחמה מצוין „מדרש רות“ והוא ברות וזמא עד יבנה הבית לשמי: (שם רמז תריד) כיון שנתרחקה אמר בועז לנערו, הוא מרות וזמא: (שם) ולא יפגעו בך בשדה אחר, הוא ג' משם: (שם רמז תר"ו) יתן ה' את האשה א"ר יוחנן כל הנושא אשה כשרה מצוין „מדרש רות“ והוא ברות וזמא: (שם רמז תר"ז) מעשה בחסיד אחד שירד מנכסיו הוא ג' משם: (שם) א"ר הייא כל ראשי פזקים של רות וי"ן, הוא ג' מרות וזמא פ"ב פסוק ח': (שם) ויקח בועז את רות אמרו אותה הלילה שבא עליה מת, הוא ג' משם. ובכל המקומות בילקוט על ג' אשר הביא מאמרים ממדרש רות ומצוין „מדרש רות“ הם כלם מן רות וזמא, ופעם אחת בילקוט יהושע רמז ל"ה נתעצלו ישראל מצוין „אגדת רות“ והוא בפתיחתא דרות רבה אות ב' (ח):

(יג) גם נמצא בקובץ הזה 541 מדרש קצר על איכה אשר אכנהו „מדרש איכה וזמא“, ולא היה נודע גם ממנו עד היום הזה, והיה ג' לפני בעל הילקוט והביאו כמעט כולו בילקוטו על איכה, ובמבוא למדרש איכה רבה אשר אוציא א"ה בקרוב לאור*) עפ"י כתב יד רומי נתתי רשימה מכל המקומות אשר הילקוט מביא את המדרש איכה רבה מראשית ספרו עד סופו בכל רמז ורמז ואנה המאמרים נמצאים במדרש איכה בפתיחות או בנוף המדרש באיזה פרשה ובאיזה פסוק, כי בעל הילקוט רשם „איכה רבתי“ סתם ואת מקורם לא הערה, ובילקוט איכה כל המאמרים הם בלי ציונים מלבד על ג' מאמרים רשם אחד הכניהים „מדרש“ ועוד על ב' מקומות מצוין מדרש במעות (ט). ואלה הם המקומות אשר בעל הילקוט הביא בהם את המדרש איכה וזמא: (ילקוט איכה רמז תתקצ"ה) א"ר אלעזר משל למלך הוא באיכה וזמא אות ח' (שם רמז תתקצ"ו) אמרו בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש, היא שם אות כ"ו (י). ובפתיחתא דאיכה רבתי דזא

* א"ר מדרש איכה כ"ז ככל יא לאור בדפוסנו שנת תרנ"ח.

(ח) ראינו בספר רב פעלים להגאון ס"ר אברהם בנו של הגאון הראשון ז"ל הביא בדף ט"ו וז"ל: „אגדת רות“ מובא בילקוט יהושע רמז ל"ה ואינו לא מדרש רות ולא רות רבתי עכ"ל. ונעלם ממנו במח"כ כי דברי הילקוט מקורם ברות רבה שם שיינתי:

(ט) ג' מקומות בילקוט מצוין „מדרש“ איכה סוף רמז אלף א' סומתהם בשולים מצוין „מדרש“ והוא בליכה רבתי פ"א מ', וגם רמז אלף כ"ח בהעפס כחלל מצוין „מדרש“ והוא בליכה רבתי פ"ב י"ב, ונרמז אלף ל"ה אני הנבר מצוין „מדרש“ הוא בליכה רבתי פ"ג א'. ובג' מקומות הליון בשעות כמו רמז תתקל"ט ד"ה א"ר שמעון כל מה שכתוב בישראל לגנאי כתוב ברחב לבש מצוין „מדרש“ והוא בשעות וז"ל „פסיקתא“ והוא בפסיקתא דר"ב פסקא דברי ירמיהו (ק"א ע"ב) ומצוין לבש מצוין „מדרש“ והוא בפסיקתא וז"ל „פסיקתא“ והוא בליכה רבתי פ"ג, ופעם שנית רמז אלף מ"ג עוללים סאלו לחם ל' יום בגלגלי אומר עוללים אלו שנמתי אמן מצוין „מדרש“ בשעות וז"ל „מכילתא“ והוא בפ' בשלח, וראיתי בילקוט דשים פראקפיוס דלדר משנת חס"ט מצוין „מדרש“ גם ברמז אלף י"ב ד"ה מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה מה כתוב למעלה מן הענין, והליון הוא בשעות כי לא מלא זה המדרש איכה רבתי רק במדרש איכה וזמא:

(י) פה י' להעיר י' לפיכך בעל הילקוט בידי העלים מהכתב ז"ל שהיה לפניו מהפכים, לך הביא בתחלה במאמרים מהמדרש איכה וזמא מן סי' כ"ו עד סי' מ', ואח"כ מן סי' מ' עד סי' כ"ח, ויש להפך הסדר, ומלאתי כי גם הילקוט ירמ' הביא מאמרים מן מדרש איכה וזמא, כמו שהראש בילקוט ירמ' רמז רע"ט ד"ה מגלינתי הביא מאמר אחד ורשם בגליון „איכה רבתי“ והוא בפתיחתא סי' ל"ב והמאמר הוא עד על שבר בת עמי השבדתי משל לכן מלך, ומן המאמר הזה על שבר בת עמי עד סוף הרמז הוא מהאיכה וזמא, ומובא בילקוט איכה רמז תתרכ"ג והוא בליכה וזמא סי' י"ח, וכן בילקוט ירמיה שם במאמר שלחתי מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה א"ר אחא כיון שבר ליון ורשם בגליון „מדרש“ והוא ג' בליכה וזמא סי' י"ח, והביא בילקוט איכה רמז תתרכ"א, וז"ן ספק שהליון מדרש נשמי מקומו ומושב על המאמר הראשון על שבר בת עמי השבדתי, וכן עוד שם בילקוט במאמר כנ"ל מ"ח מי יתן ראשי מים מה מים [סלואן] כנחתי עולם ומוצו ומוצו כשם שהמאמר ורות אלוים מרחפת עד סוף הרמז כסילאו ישראל ממוגרים בשריה ילאו, או יסיר משה, וכסילאו מירושלים כנכה, מלא לך, ככה הככה, הוא המובא בילקוט איכה רמז תתרכ"ו והוא מן איכה וזמא סי' י"ח:

מכאן

מבוא

בסגנון אחר: (רמו תתקצ"ו) אמר יצחק לפני הקב"ה הוא שם שם: (שם רמו תתקצ"ח) הוב פתח אברהם הוא באיכה וזמא אות כ"ז: (שם שם) ועתיד הקב"ה להפוך מ"ב הוא שם אות כ"ח: (שם שם) דברי ירמיהו בן חלקיהו א"ר שמלאי הוא שם שם. (רמו תתקצ"ט) א"ר שמעון הוא שם אות ל': (שם) דברי ירמיהו אמר הקב"ה לירמיהו הוא שם אות ל"א: (שם) א"ר יודן בר סימון, הוא שם אות ל"ב: (שם) א"ר פנחס כל מקום שתמצא הוא שם אות ל"ג: (שם) אמר הקב"ה לישראל, הוא שם אות ל"ד: (שם) מאי ירמיה, הוא שם אות ל"ה: (שם) שמעו דבר ה' הוא שם אות ל"ו: (שם רמו תת"ר) ארבעה שומעים הם הוא שם אות ל"ז: (שם) אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול, הוא שם אות ל"ח: (שם רמו תת"ר) (יא) איכה ישבה בדד כל מה שאירע לאדם אירע לישראל, הוא שם אות ל"ט: (שם רמו תת"ר) איכה ישבה בדד למה נכתבה קינות בא"ב, הוא שם אות א': (שם רמו תת"ר) דרש ר' אלעזר הוא שם שם: (שם רמו תת"ר) איכה ישבה בדד א"ר נחמיה, הוא שם אות ב': (שם) העיר רבתי עם עיר המרבה את עמה, הוא שם אות ג': (שם רמו תת"ר) היתה כאלמנה, הוא שם אות ד': (שם רמו תת"ר) רבתי בגוים עיר שזבעה יוצא, הוא שם אות ה': (שם רמו תת"ר) ככה חכמה א"ר חנינא, הוא שם אות ו': (שם רמו תת"ר) אין לה כנחם הוא שם שם: (שם רמו תת"ר) כל רעיה זה גבריאל, הוא שם אות ז': (שם רמו תת"ר) גלתה יהודה א"ר אלעזר, הוא שם אות ח': (שם רמו תת"ר) אמרו מעשה באדם אחד, הוא שם אות ט': (שם רמו תת"ר) אמרו מעשה באדם אחד שהיה לו ד' בנים, הוא שם אות י': (שם רמו תת"ר) אמרו מעשה באשה אחת, הוא שם אות י"א: (שם רמו תת"ר) אמרו שתי נשים, הוא שם אות י"ב: (שם) אמרו מעשה בשבעים בתולות הוא שם אות י"ג: (שם רמו תת"ר) כתיב נחמו נחמו נחם למה שני פעמים, הוא שם אות י"ד: (שם רמו תת"ר) ד"א נחמו רבי אומר הוא שם אות ט"ו: (שם רמו תת"ר) ד"א נחמו אמר להם הקב"ה, הוא שם אות י"ז: (שם רמו תת"ר) ד"א מי יתן ראשי מים כה כתיב למענה הוא שם אות י"ח: (שם רמו תת"ר) ד"א מי יתן ראשי מים, מדי מי יתן ראשי מים, הוא שם אות י"ט: (שם רמו תת"ר) אמר ר' יהושע בן לוי הוא שם אות כ': (שם רמו תת"ר) ואית דאמרי זו אשה ושבעה בניה, הוא שם אות כ"א: (שם רמו תת"ר) אמר רב יהודה אמר שמואל מעשה, הוא שם אות כ"ב: (שם רמו תת"ר) מי יתן כחא לי, הוא שם אות כ"ג: (שם רמו תת"ר) השיב אחר ימינו, היא שם אות כ"ד: (שם רמו תת"ר) ויאמר ה' יען כי נבחר, הוא שם אות כ"ה: (שם רמו תת"ר) השיבני ה' אליך עתיד הקב"ה להפוך תיב, הוא שם אות כ"ח:

(יך) גם הרוקח הביא מדרש איכה וזמא כמו שתראה בספרו רמזי הפטרות, והביא בהפטרות ואתחנן וז"ל: נחמו נחמו הקב"ה אומר נחמוני נחמוני שאני צריך לנחמה, כדאיתא באיכה וזמא [כ"ז ט"ז], נחמו נחמו עמי בגימטריא נחמוני נחמוני, עמי קרי ביה עמי כלומר עמדי, נחמוני ג"כ כו', וע"י בפסיקתא דר"כ פ' נחמו הוי נחמו עמי נחמוני עמי, והעירותי שם בהערה צ"ו דרש עמי עמי ר"ל עמדי וכן בכ"ז באוצר הספרים במינכען מוכח 5 ושם 5a פ' האוינו מובא וזה ששינוי באיכה וזמא [א' א'] לא גלו ישראל עד שעברו על כל התורה כולה ולכך נכתבה מגלת קינות באלפא ביתא, ללכוד שלא גלו עד שעברו מאל"ף ועד תיו ע"כ: (מן) בקובץ 541 הנ"ל נמצא ג"כ מדרש אחר על קהלת אשר כיתיו "מדרש קהלת וזמא" והילקוט ראהו וכל המאמרים שהביא ממדרש קהלת הם לקוחים מן המדרש קהלת וזמא, ואת המדרש רבה על קהלת הנמצא לפנינו בדפוס לא ראה כלל ולא הביאו. בכתב הזה חסרים הדרשות על פ"י פ"א ופ"ב ואין ספק שנאבדו העלים מסוף המדרש, והנה

(יא) מכאן משנה הרמזים בדפוס וולטרי תרנ"ז של דוד החכם מוכר"ר יצחק גאלדמאן ז"ל מדפוסים אחרים אשר הרמזים הם עלי סדרים ואני הלנתי הרמזים עפ"י דפוס וולטרי הנ"ל:

מ ב ו א

והנה אחד הסיום מסוף פ"ט נמצא בכ"י איזה מאמרים מקושעים, גם מאמר אחד מגמרא מנחות נ"ג ע"א וע"ב אמרו ליה רבנן לר' פרידא כו', אשר אין להם ענין כלל למדרש קהלת. ואח"כ נמצא על פרשה י"ב וחזר את בוראך מאמר מגמרא שבת קנ"א ע"ב, ואח"כ נמצא שם ד"א וחזר את בוראך אמר להם הניבא כו' הוא מאיכה רבתי בפתיחתא סי' כ"ג אף כי נמצא גם בקהלת רבה פ"ב אבל זה הסופר העתיק כולו כן הפתיחתא דאיכה עד סופו, והמאמר הזה על פ"ב הנחתו כמו שהוא בכ"י, והסיום "לכן הוהרו ועשו טובה והקב"ה יעזור לכם ויתן לכם חיים טובים בעולם הזה וגו' ערך לעולם הבא וכן יהיה אמן אמן אמר" הם דברי הסופר.

וכפי הנראה היה המד"ש הזה על קהלת בשלימות לפני בעל הילקוט כי ברמז תתקפ"ט [צ"ל תתקע"ט] ב"פ בעצלתים ימך המקרה (קהלת י' י"ח) הביא ד"א בעצלתים ימך המקרה מי גרם לאשה הוואת שהיא שופעת דמים, מצוין "מדרש" ונובע בלי ספק מן מדרש זוטא (החסר לפנינו) ובפסיקתא דר"כ פסקא בחדש השלישי (ק"ה ע"ב) הוא בשינויים, וכן עוד שם הן חזק לשבעה ר' אליעזר ור' יהושע, מצוין "מדרש" בלי ספק היה ג"כ לפניו במדרש קהלת זוטא, ובמדרש קהלת רבה הוא בשינויים ובהסופות, והמאמר ד"א הן חלק לשבעה אלו שבעת ימי החג, וגם לשמונה הוהר אף בקדושת יום השביעי, ליתא בקה"ר, ובמקום בילקוט ר' יודן בר סימון בשם ר' מאיר אם נתת חלק לשבעת ימי הנדה אתה זוכה לבן ואתה מולו לשמונה, הגי' בקהלת רבה ר' הונא אמר הן חלק לשבעה אלו שבעת ימי הנדה וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה שנאמר וביום השביעי ימל: בילקוט שם ר' נחמיה אומר הן חלק לשבעה זה דור שמל משה לשבעה, הוא בקה"ר בשם ר' עוריה ובהרחבת דברים בילקוט שם ר' סימון פתר קריא במלואים ובקה"ר הוא בשם ר' יהודה והמאמר בקה"ר ר' נחמיה פתר קריא בנשיאים לא הביא בעל הילקוט, לכן ברור כי בעל הילקוט לקח מן מדרש קהלת זוטא מן הפרשיות האחרונות החסרות לפנינו (ע"יין בפסיקתא דר"כ פסקא ביום השביעי עצרת (קצ"ב ע"א) המאמר ג"כ בשינויים. גם בילקוט שם בפסוק וחזר את בוראך תנן עקביא בן מהללאל אומר, מצוין "מדרש" ובקה"ר הוא בשנויים, ואולי היה ג"כ לפניו בקהלת זוטא ונמצא ג"כ בו"ר פ"ה אות א', עוד שם ד"א ויסבל החג זו לח של שדרה, אדריינוס שאל לר' יהושע בן חנני' כו', מצוין "מדרש" אולי היה ג"כ בקהלת זוטא ונמצא ג"כ בו"ר שם, עוד שם וישוב העפר אל הארץ כשהיה, רבי חלקיה ור' פנחס בש"ר סימון, מצוין "מדרש" ובקה"ר הוא בשינויים ואפשר היה ג"כ לפניו בקהלת זוטא, ונמצא ג"כ בו"ר שם:

טז) לעיל הבאתי כי לפני בעל הילקוט לא היה המדרש קהלת רבה, ובכל מקום כוון למדרש קהלת זוטא. ואלה הם המקומות בילקוט: (ילקוט מלכים רמז קצ"ה) אין כסף נחשב ולא היו נגנבות של חמש ושל עשר אמות היו מצוין "מדרש קהלת" והוא בוטא פ"ב: (ילקוט ישעיה רמז שס"ח) א"ר אחא כל הברכות הטובות והנחמות שראו תנביאים, מצוין "מדרש קהלת" והמאמר הזה שהביא הוא בלי ספק מן מדרש קהלת זוטא וחזר לפנינו והיה לפניו בפ"א ח' על הפסוק לא תשבע עין לראות ולפנינו חסרים הדרשות מפסוק ח' כל הרברים יגיעים עד סוף הפרשה, ובקהלת רבה בפסוק לא תשבע עין מצא הדרנה בסגנון אחר, במקום בילקוט אמר רבי אחא נאמר בקה"ר אמר שמואל בר נחמן, וגם יש שינויים בלשון, וזה שמוא בקה"ר ר' ברכיה אבר כמבין סידקו של פתח, הגי' בילקוט ר' ברכיה סדקא דחבית ר' חייא אבר כסידקו של פתח, ועוד שינויים אחרים י לקוט איוב רמז תתק"ו) ד"ה כישל לכת לסטים שמדרה במלך מצוין "מדרש קהלת" והוא בקהלת זוטא פ"ו ט"ז ע"ש בהערה ס"ו. ואלה הם המקומות אשר הביא בילקוטו לקהלת את המדרש קהלת זוטא: (ריש קהלת) דברי קהלת ולא נאמר דברי שלמה: (שם) א"ר יצחק: (רמז התקס"ו) א"ר אחא בן אלכסנדר: (שם) הבל הבלים ר' הונא בש"ר אחא: (רמז התקס"ו) והארץ לעולם עומדת, מצוין "מדרש" והוא בקהלת זוטא: שם

מבוא

ושם) וזרחה השמש; (שם) ד"א כל הנחלים זה הלב: (שם) ד"א כל הנחלים כל המתים אינם אלא לשאול: (שם) ד"א כל הנחלים כל המטון: (שם) ד"א מעות לא יוכל לתקן לעתיד לבא: (שם) ד"א משנתעוותו המים: (שם) דברתי אני עם לבי: (שם) תרתי בלב מצוין "פסיקתא" הציון הזה מוסב על המאמר שלפני מעשה באדם אחד והוא בפסיקתא דר"ב פסקא אחרי מזה, וכן תרתי בלבי הוא מקהלת זוטא: (שם) הגדלתי: (שם) עשיתי לי ברכות מים: (רמז תתקס"ח) וגם מקנה: (שם) ולא היו נגנבות ר' יוסי בר חנינא אבני שמינה אמות, הוא בקהלת זוטא ומצוין בגליון "כתיב למטה ברמז קל"ה" צ"ל למעלה ברמז קצ"ה והוא במלכים ושם מצוין "מדרש קהלת" וכוונתו לזוטא: (שם) וסגולת מלכים: (שם) עשיתי לי שרים ושרות: (שם) אין זכרון לראשונים: (שם) אף חכמתי עמדה לי איך חנינא בר פפא: (שם) ביתרון האור תני בש"ר מאיר: (שם) החכם עיניו בראשו: (שם) אין טוב באדם ר' נתנחמא בשיר שמואל בר נחמני: (שם) כי כי יאכל אפר שלמה: (שם) לכל זמן איך ברכי: (שם) והאלהים יבקש את נירף ד"א באדם כתיב: (שם) וסותר אדם מצוין "ביר" הוא פ"ז אות ו' אולם שם הוא בסגנון אחר והמאמר שהביא הילקוט הוא בקהלת זוטא, ואולי הציון ב"ר מוסב על כי יודע רוח בני אדם, והוא בביר פ"ד אות ט': (רמז תתקס"ט) ושכתי אני ואראה: (רמז תתקע"א) ד"א ושבת אני את המתים אלו דוד המלך: (שם) הכסיל משל לשני בני אדם: (שם) יש אחר ואין שני זה הקב"ה: (שם) ד"א טובים השנים שיגיעים בתורה: (שם) ד"א טובים השנים שיוצאים לדרך: (שם) טוב ילך מסכן חכם זה יצר הרע: (שם) כי ברוב חלומות: (שם) כאשר יצא מכסן אמו: (שם) את אשר נתן לו האלהים, מצוין "מדרש" והוא בקהלת זוטא: (שם) ד"א איך פנחס במדה הזאת: (שם) מה שהיה זה מ"צה: (שם) כי יש דברים הרבה: (שם) כוב שם משמן טוב למה משמן טוב: (רמז אלף ע"ג) הציון מהרמז הוא בשמות וצ"ל תתקע"ג ולחנם הפרידו והציגו רמז חרש, והוא מוסב למעלה רמז שלפניו והוא ג"כ בקהלת זוטא: (שם) שמן טוב בדמים: (שם) אמר הקב"ה חביב עלי שמותן של שבטים, זה ליתא בקהלת זוטא והוא במדרש שמואל פ"ב אות ג', ובקהלת הוא בסגנון אחר, והילקוט לא ראה את המדרש קהלת רבה: (שם) טוב ללכת אל בית אבל מוטב שילך במדה שיש בה פורעניות: (רמז אלף ע"ד) [תתקע"ד] ר' מאיר היה קאים: (שם) אל תבהל על פך [צ"ל אל תבהל ברוחך לבעוס]: (רמז אלף ע"ה) [תתקע"ה] טובה חכמה עם נחלה: (שם) מעשה בר' יוחנן: (שם) ראה את מעשה האלהים כיון שברא הקב"ה את אדם הראשון: (רמז תתקע"ו) מעשה ב"מספ הכהן: (שם) אלא אם רשעת: (שם) טוב אשר ראחת: (שם) ד"א וכי יש עשרה שלישים: (שם) ד"א והחכמה תעז לחכם זה דוד: (שם) כי אדם אין צדיק בארץ ר' יהודה בר שמעון אומר: (שם) אסורים ידיה משל לכלבא: (רמז תתקע"ז) לבד זה מצאתי מצוין "מדרש" והוא בקהלת זוטא: (שם) אחת לאחת למצוא חשבון: (רמז אלף ע"ח) [תתקע"ח] ד"א אני פי מלך עמיד עד ואני מתברך: (שם) ד"א שומר מצוה זה יהושע: (שם) עת אשר שלט האדם: (רמז תתקע"ט) כי לכלב חי: (שם) אדריינום שחוק עצמות א"ל לר' יהושע בן חנניה, מצוין ברכות י"ח במעשה כי הוא בקהלת זוטא והציון ברכות י"ח שייך להמאמר שלאחריו והחיים יורעים שיכוהו ר' הייא זר' יוחנן ב"י והוא בברכות י"ח ע"א: (שם) גם אהבתם גם שנאתם: (שם) לך אכול בשמחה לחמך ר' עזריה פתר קרייא: (שם) ראה חיים, מצוין "מדרש" והוא בקהלת זוטא: (שם) שבתי וראה: (שם) ד"א לא לקלים המריון: (שם) מדבר במשה: (שם) עיר קטנה זה מצרים: (שם) ד"א זה עמרם: (שם) ד"א טובה חכמה עם נחלה זה משה: (שם) ד"א בעצלותים ימך המקרה מי גרם לאשה, מצוין "מדרש" אין ספק שהיה לפניו בקהלת זוטא ולפניו חסרים בסופו איזה פרשיות: (שם) תן חלק לשבעה מצוין "מדרש" בוודאי היה לפניו בקהלת זוטא והסר לפניו: (שם) וישוב העפר אל הארץ מצוין "מדרש" היה ג"כ לפניו בקהלת זוטא והסר לפניו:

מבוא

(יז) מדרש איכה זוטא נוסחא שנייה הוא כ"י הנמצא ג"כ בפארמא קובץ 261 (יב.)
 תעקק למעני ואינו שוה למדרש איכה זוטא מקובץ 541 אך משונה בסדרו ובגרען
 ובהוספות איזה אגדות אחרות אשר לא נמצאות בקובץ הנ"ל. הכתב יד הוא כתבנית פאלי
 כתוב על נייר בכתב מרובע אישכנזי בכל דף ג' עמודים מן ג"כ שורות בכתובה המה. המספר
 מהמדרש הזה על איכה לקח הרבה מן מדרש איכה זוטא הנ"ל והוסיף ג"כ עליו, ובהערות
 שלי רשמתי איזה כאמרים נמצאים באיכה זוטא נוסחא ראשונה. בכתב יד הזה (נוסחא
 שנייה) נמצא הוספה מאת המעתיק כאמצע אות ז' אחרי המלות ועליהם מקונן ירמיה
 טובים היו חללי חרב מחללי רעב וגו' וז"ל: תימא מה ענין חללי חרב אצל חללי רעב,
 והא אין שייך חלל אלא אצל חרב, ומדו חללי רעב, אלא כך פ"י הרב ר' יוסף קרא
 כשהרעב דוחק אותם והיתה נפשם קרובה למות היו מכתכלים בקמות ואומרים זה לזה
 נשים עצמנו ונפשנו בכבדים ונלכה בהרבא לקציר מעט להניח את נפשנו והולכין ובהשייו
 בקמה מיד היו האויבים מורים בקשת וזורקים להם חצים כמעיקה ונתו, וזה טובים היו
 חללי חרב מחללי רעב ע"כ. אולם בפ"י ר' יוסף קרא הנדפס בס' דברי חכמים (מיץ תר"ש)
 לא נמצא כן, ושם איתא כך טובים היו חללי חרב מחללי רעב, לפי שמת ברעב מאריך
 ביסורין ואותו שמת בחרב מת לפי שעה, ועכשיו שאמר יוובו מדוקרים מהנובות שדי
 ע"כ זה השעם שנותן לדבר למה היו טובים חללי חרב מחללי רעב ויוובו מדוקרים מתבקעים
 מחמת שאוכלין מהנובות שדי ע"כ, ומובא גם בפ"י איכה שהוציא לאור הר"י אברהם יפה
 (פ"י חמש כגילות פראג תרכ"ו) וז"ל: אילו אומר טובים היה חללי חרב מחללי רעב
 ושוותק הייתי נוהן מ"ם לדבר לפי מי שמת ברעב מאריך ביסורין ומי שמת בחרב מת
 לפי שעה קלה, אבל עכשיו שאמר שדי יוובו מדוקרים מהנובות שדי, על כרחך זה
 השעם שנותן לדבר למה היו טובים חללי חרב מחללי רעב לפי שאותם שכתו ברעב
 כשמועמין להם הנובות שדי ואוכלין הרבה נבקעו בני מעיים שלהם שנכוצו מחמת הרעב
 ויוובו מדוקרים פתרון מבוקעים. שאוכלין הנובות שדי גופם כנחל מחמת הרעי שיצא חוץ
 לכריסם. וכן מובא זה בפ"י איכה דף מ"ו שהוציא לאור הרב מהר"א ד"ר יעלינעק ז"ל
 עפ"י כתב יד האמבורג (ויש לתקן שם במקום משוקעים חמת צ"ל מבוקעים מחמתו, וכן
 במקום גופי מעול צ"ל גופון כנוהל). וכל זה מובא גם בלקח טוב על איכה. ואחר
 מהמעתיקים אשר הוסיף זה בדברי ר' טוביה מייס: הוספת ר"ש רי"ת. ואין ספק שהוסיף
 זה מן פ"י ר' יוסף קרא ובמקום רי"ת צ"ל רי"ק:

יך) למעלה העירותי כי לפני בעל הילקוט היה המדרש זוטא על עה"ש רות איכה וקהלת, והביא הרבה מאמרים מהם. גם היה לפניו מדרש אבא גריון ומדרש פנים אחרים על אסתר אשר הוצאתי לאור בספרי דאגדתא, ומדרש אסתר רבה לא ראה כלל, והנה בילקוט המאמרים באים בערבוביא ובלתי נפרדים, ובהרבה מקומות אינם מצוינים כלל לידע המקור אשר שאבו, כמו שתראה גם בילקוט איכה הביא המאמרים מאיכה רבה ומאיכה זוטא יחד. ואמרחי כי טוב יהיה להביא בהאסיפה הלזו את הילקוט על מגילת איכה, ומדרתיו בסדר אחר, וחלקתי כל מאמר ומאמר בפני עצמו, וציינהם בסימנים מאות א' עד אות קיד, כי הרמזים בילקוט אינם נכונים, ופעמים הפריד אחד המדפיסים את המאמרים ויבחר אותם לנהגים, אף כי ראויים היו להיות מחוברים ברזו אחד לדוגמא איכה רמז אלף ל"א החל במאמר ר"צ אשר בקולרת, ולא ידע ואשם כי זה מוכב למעלה אל מעקרות עינים, סגר עליו הדבור ועשה לו אתהמאמר והיה ירמיה מחזר עליהם וכו'.

לרמן

(יב) בסקיצה הזו נמצאים עוד ספרים אחרים. מדרש הפטרות וכן "אל פסקות מוה"כ הפטרות
דע"ח מ"ע אר"ק דע"ח וחסר פסקא דדרשו, בכוף הכפר לא נמצא שם הסופר ולא פרס השנה. ראה מה
שכתבתי במבוא הבסיסיתא דליק סי' י"א אות ד'. גם נמצא בסקיצה הזו התנומה. ראה מבוא התנומה סי'
י"ג ז' 152, ובהחלתו נמצא מאמר אחר והוא לקוח מליקו מדרש מאוחר ונדפס במבוא התנומה ז' 152-158:

(13)

מ ב א

לרמו חרש, ובהערות הקצרות אשר ערכתי להילקוט על איכה תמצא שצינתי על כל מאמר ומאמר המקור אשר שאב מאיכה רבה ומאיכה זוטא או שאר מקומות מחדל, ופי הדוגמאות האלה אשר עשיתי בילקוט על איכה ראוי לעשות כן בכל הילקוט מראשו ועד סופו על תורה נביאים וכתובים לסדר המאמרים שהביא בסדר נכון לעשות פירוד בין הדבקים ולרשום המקור אשר שאב הילקוט ולהוציא השינויים כי לפניו היה הכל בכתב יד, גם יהיה לפניו כתבי יד בנוסחאות שונות כמו לדוגמא הנוסחאות במדרש איכה רבתי שהביא הם שווים עם נוסחת כ"י רומי אשר אני אוציא בקרוב לאור עולם ובמדרש איכה רבה הנדפס הנוסחאות משונות. ומדי דברי בהילקוט לא אוכל לעבור מבלתי להביא פה איזה דברים הנוגעים להחבור הגדול הזה, לפעמים הוסיף בין מאמר למאמר המלות "דבר אחר" היינו אם המאמר הראשון הוא נובע מאיזה מקום ואח"כ הביא מאמר שני הנובע ממקום אחר הוסיף באמצע בין מאמר למאמר המלות "ד"א", גם לפעמים הביא מאמר אחד והוסיף באמצע מאמר אחר ממקום אחר בדדל' ומה שהוסיף לא נמצא במאמר הראשון שהביא רק הוסיף ממקום אחר. גם לפעמים הוסיף באמצע המלות "איכה דאמרי" וכוונתי שענין הזה נמצא במקום אחר בשינויים, כמו לדוגמא בילקוט תהלים רמז תרפ"ד ופסוק ה' ומציון הביא מאמר אחד שהוא בתנחומא קדושים ס"ט' ובאמצע המאמר הביא ואיכה דאמרי עם מצמחי דיומי וכוון למאמרם וי"ר פכ"ד אות ג', וכן בילקוט שמואל רמז קמ"א הביא מאמר אחד מהתנחומא והוסיף באמצע ואית דאמרי דואג בעצמו היה זה הוסיף מרנפשיה עפ"י הפסיקתא דר"כ פסקא זבור, עיין בפסיקתא שם הערה קמ"ג, וכן בילקוט שמואל רמז ק"ה אחר שהביא מאמר מגמרא ברכות הביא ואית דאמרי בהאי לישנא והביא מאמר מאגדת שמואל. והמלות ואית דאמרי הם מבעל הילקוט. ולפעמים הוסיף המלות "לישנא אחרינא" כמו לדוגמא ילקוט קדושים רמז תרמ"ו בהתחלת המאמר מתנחומא אחר שהביא המאמר מו"ר פכ"ה רשם "לישנא אחרינא". לפעמים תמצא דברים שהוסיף מרנפשיה כמו בילקוט מלכים רמז קנ"ז מילתא דרבי אושעיה רבה עבד פליגא. כוונתו כי במדרש ב"ר פנ"ט שמחברו ר' אושעיה פליג על גמרא שאינו חושב רק ג' ואינו חושב בימי אברהם ע"ש, וכן שוב הראה בילקוט מלכים רמז רל"ג ד"ה ויגע. הביא מילתא דרבי אלעזר עבדא פליגא, וכוונתו כי בגמרא סנהדרין דף מ"ו שהביא משמע לא שחיה ממש אלא לשעה שיעמוד ויתרחק ממנו ולא נחשב ענין זה למופת אבל בפרקי דר' אליעזר פל"ג משמע שהיה צדיק וחיה ממש ותולדי בנים אח"כ אי"כ יש לחשוב למופת, וזה שאמר מילתא דר' אלעזר (בעל פדריא) עבדא פליגא (פלג על הגמרא שלנו) ולשון זה מורגל בדדל' כמו מילתיה דריב"ל פליגא (ירושלמי יבמות פ"ד ה"א דף י' ע"א) וכן אתא ר' ישמעאל עבדא פלגא (וי"ר פי"א אות ז') ועוד תראה בילקוט יונה רמז תק"ג הביא ותי רבי אליעזר יונה בן אמיתי בן צרפת אלמנה היה, וכוון בהמלות "תני רבי אלעזר" לפדריא כי ליתא בירושלמי סוכה פ"ה ה"א והוא בפדריא פל"ג ע"ש, וכן בילקוט שמואל רמז ק"ט רבי אליעזר אומר בא וראה כת הצדקה. הוא בפדריא פל"ג. ויש לי עוד דברים הנוגעים אל בעל הילקוט אבל אין פה המקום להאריך.